

IDENTITATEA REGIONALĂ ȘI UNIRILE STĂRILOR PRIVILEGIATE ARDELENE ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XV-LEA

Cosmin POPA-GORJANU*

În lucrările anterioare în care am analizat manifestările identității regionale ale nobilimii ardelenene am atins și problema raporturilor dintre cele trei stări privilegiate ale Transilvaniei la sfârșitul secolului al XIV-lea și începutul celui de-al XV-lea¹. Manifestările identității regionale în cazul nobililor ardeleni au constat din acțiuni care au urmărit obținerea unor reglementări scrise ale unor privilegii sau avantaje pentru membrii stării lor. În deceniile finale ale secolului al XIV-lea însă, am putut observa numărul redus de privilegii acordate comunității nobililor și creșterea numărului de hotărâri regale emise la solicitarea comunității sașilor și a reprezentanților episcopiei sau capitlului din Alba Iulia. Deceniul al patrulea al secolului al XV-lea a adus actele cunoscute de multă vreme în istoriografie, și anume cele de unire frățească a celor trei stări privilegiate ardelenene. În acest studiu vom continua analiza manifestărilor identității regionale pe parcursul primei jumătăți a secolului al XV-lea și momentele în care membrii stărilor ardelenene au articulat propriile lor soluții sau aspirații. Acestea nu se limitează numai la contactele dintre cele trei stări privilegiate, care, așa cum vom vedea, au fost rarissime. Momente semnificative ale manifestării identității regionale au fost reprezentate chiar de cele două înțelegeri încheiate între țărani răsculați și nobili în iulie și octombrie 1437 și de elaborarea actelor de unire de la Căpâlna și Turda. Analiza actelor a scos la iveală ezitățile membrilor stărilor în a face pasul în direcția reglementării de jos în sus a colaborării dintre ele și explică într-un fel progresul foarte lent al consolidării identității regionale a celor trei stări ardelenene, cu alte cuvinte, recunoașterea intereselor comune și construirea instrumentelor de colaborare intraregională.

Momentele identificate prin examinarea materialului documentar publicat în colecțiile de documente referitoare la sași au sugerat câteva observații generale. Deși de la sfârșitul deceniului al doilea al secolului al XV-lea otomanii amenințau în mod real părțile sudice ale Transilvaniei, precum Hațegul și zona Brașovului, măsurile de organizare militară au rămas în

---

* Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia; e-mail: cosminpg@uab.ro.

¹ Popa-Gorjanu 2011; Popa-Gorjanu 2015, p. 301-302.

continuare în competența monarhului și a marilor demnitari laici și eclesiastici, în colaborare cu reprezentanții autorităților brașovene sau sibiene. Unele dintre reglementările emise de regele Sigismund de Luxemburg au fost solicitate de sași sau de reprezentanți ai clerului, dar prevederile acelor decrete angajau obligații juridice și pentru nobili. Mecanismul de luare a deciziilor care afecta nu numai una din stările privilegiate ardeleni, consta din prezentarea unor plângeri monarhului în numele unei comunități privilegiate, urmate de emiterea diplomei regale care reglementa situațiile, obligațiile sau procedurile pe care regele și consilierii săi le găseau potrivite.

Nu există niciun indiciu că inițierea procesului de reglementare a raporturilor dintre cele trei stări în problemele ridicate de plângeri a fost rezultatul unor contacte sau a unei coordonări a reprezentanților stărilor. Mai mult, comparând și această perioadă cu cea cuprinsă între 1324 și 1366, se poate observa rolul aproape pasiv al comunității nobililor ardeleni, care, nu pare să fi inițiat nicio acțiune colectivă. În schimb, abundă ordinele regale care au dispus măsuri de reparație sau de protejare a intereselor comunității sașilor ardeleni, fie în ansamblu, fie ca răspuns al unor cereri solicitate din diferitele orașe libere regale, ca Sibiu, Brașov, Cluj, Bistrița ori chiar târguri precum Rupea. În acest articol doresc să extind analiza comportamentului purtătorilor conștiinței regionale la perioada încheierii primelor înțelegeri de unire între reprezentanții nobililor, sașilor și secuilor. O observație importantă care se desprinde din examinarea izvoarelor este că raporturile dintre cele trei stări ardeleni au fost în mod constant mediate de rege și de marii dregători din provincie, voievozii, vicevoievozii, comiții secuilor sau de episcopul Transilvaniei. Solicitățile sau plângerile uneia din cele trei stări nu au fost îndreptate direct către reprezentanții celorlalte stări, ci autorității centrale, de la care de obicei pornesc inițiativele de reglementare sau poruncile către autoritățile provinciale, cuprinzând măsurile de urmat.

Încheierea actelor de unire a stărilor a fost precipitată de evenimentele din vara anului 1437 și au indicat drept obiectiv ajutorul militar reciproc pe care trebuiau să și-l acorde nobilii, sașii și secuii pentru înfrângerea rebeliunii iobagilor sau pentru respingerea atacurilor otomane. Acordarea sprijinului armat uneia dintre cele trei stări sau colaborarea celor trei stări în acțiuni militare combinate a făcut obiectul a cel puțin cinci dispoziții oficiale înainte de 1437 și, anume, în 1417, 1426, 1430, 1433 și 1436. Anumite situații, cum ar fi problemaarendării dijmelor sau libertatea iobagilor de a părăsi domeniile stăpânilor după achitarea obligațiilor lor, care deși primiseră rezolvări prin intermediul unor reglementări din anii 1391 și 1394, au revenit. De asemenea, problemele legate de actele de violență comise de locuitorii comitatelor în dauna sașilor din cele șapte scaune au necesitat cel puțin două tentative de rezolvare din partea regelui Sigismund, în anii 1419 și 1429.

Așa cum am prezentat în studiul precedent, în 21 martie 1391, aflat la Sibiu, regele Sigismund a răspuns unei plângeri făcute în numele sașilor cu privire la dificultățile urmăririi locuitorilor din comitate, obligând pe nobili să acorde concursul lor la prinderea celor vinovați de acte reprobabile². În 22 mai 1419, la cererea sașilor ardeleni, regele Sigismund porunca tuturor nobililor și slujbașilor din Transilvania să-i asiste pe sași, atunci când li se va solicita, la prinderea, judecarea și pedepsirea răufăcătorilor. Scrisoarea regală menționa nu numai pe nobili, ci și pe oamenii de oricare stare, orașeni, locuitori ai satelor libere și magistrații acestora, juzi și primari. Plângerea fusese făcută de reprezentanții celor șapte scaune săsești cu privire la înmulțirea cazurilor de locuitori ai comitatelor, nobili și nenobili, care săvârșeau furturi și jafuri, precum și arestări, vătămări și crime în dauna sașilor³. Scrisoarea regelui informa chiar despre nobili care îi îndemnaseră pe dependenții lor la astfel de fapte. Pentru a eradica această situație, regele decretase că atunci când sașii, oamenii ori familiarii lor sau oricine dintre ei, îi vor afla pe hoți sau tâlhari în ținuturile, domeniile sau teritoriile aflate sub jurisdicția nobililor, atunci nobilii să le dea ajutor și sprijin la prinderea acelor numai decât⁴. Mai mult, regele îi autoriza pe nobili să judece și să pedepsească pe fiecare dintre cei prinși potrivit legii, fără ca voievodul, vicevoievodul sau comiții de comitate aflați în funcție să poată ridica vreo opreliște⁵. Împuternicirea regală acordată nobililor pentru eficientizarea prinderii, judecării și condamnării celor vinovați echivala cu acordarea unor atribuții care aparținuseră în mod tradițional comiților de comitat și vicevoievodului⁶. Porunca regală a fost însă emisă cu consultarea voievodului Nicolae Csáki, așa cum atestă notația *Relatio Nicolai Chaak vaivodae*, aflată lângă sigiliu⁷. Modul

² Popa-Gorjanu 2015, p. 304-305.

³ Gündisch 1937, p. 87. „[...] *quomodo quamplures forent homines in vestris tenutis, possessionibus, officiolatibus ac vestri in medio residentes, nobiles et ignobiles, qui sinistro ducti consilio ipsis et ad ipsos pertinentibus spolia, furticia et alia maleficorum genera latronum more et furum praedationes, mutilationes et interreptiones hominum crebris vicibus commisissent et committerent incessanter, nostri regii culminis in displicentiam scandalumque e periclitationem eorundem Saxonum non modicam?*”.

⁴ *Ibidem*. „[...] *igitur fidelitati vestrae universitatis et vestrum cuiuslibet firmissimo nostro regio damus sub edicto, omnino aliter habere nolentes, quatenus habita praesentium notitia a modo et in posterum, dum et quando per eosdem nostros fideles Saxones, homines et familiares eorum aut alterum ipsorum huiusmodi malefactores, fures et latrones in praescriptis vestris tenutis, possessionibus et officiolatibus ac vestri in medio reperiri potuerint vosque superinde requisiti fueritis ex tunc mox et in continenti ampliori nostro mandato superinde nullatenus expectato eisdem auxilio et subsidio vestris assistendo captivari [...]*”.

⁵ *Ibidem*. „[...] *captosque secundum eorum legitimas comprobationes, quemlibet exigentibus suis demeritis licita poena puniri et condemnari facere debeatis, contradictione vaivodae vel vicevaivodae necnon comitum vestrorum parochialium constitutorum et pro tempore constituendorum penitus non obstante, sub auctoritate et potestate nostrae maiestatis, praesentibus vobis in hac parte attributa mediante?*”.

⁶ Engel 2006, p. 244-245.

⁷ Gündisch 1937, p. 87.

de punere în aplicare a acestui edict regal nu poate fi verificat în această etapă a cercetării, însă persistența unor probleme din această sferă a relațiilor dintre nobili și sași, precum și nevoia intervenției regale printr-o nouă reglementare, sugerează o eficiență redusă a edictului.

Zece ani mai târziu, sașii din cele șapte scaune făceau o nouă plângere legată de săvârșirea unor fapte de violență împotriva lor, de locuitorii comitatelor. În 29 decembrie 1429, regele Sigismund scria lui Ladislau Csáki, voievodul Transilvaniei, să judece pe iobagii și oamenii nobililor și ai altor stăpâni de domenii care comiseseră acte de violență împotriva sașilor din cele șapte scaune. Scrisoarea regală enumeră jafuri, incendieri de locuințe, vătămări, crime, amenințări, cotropiri, sustrageri de bunuri, tulburări ale morilor și bisericilor⁸. Voievodul trebuia să stabilească locul și sorocul la care sașii din cele șapte scaune și nobilii din părțile ardelenе, precum și oamenii și iobagii lor, trebuiau să vină la tribunalul voievodului pentru judecarea faptelor. Referirea pentru această hotărâre a fost făcută de vicevoievodul Lorand Lépes. Însărcinarea voievodului cu organizarea tribunalului pentru rezolvarea pe cale juridică a conflictelor dintre sași, pe de-o parte, și nobili și alte categorii de stăpâni de pământ, pe de altă parte, sugerează că edictul din 1419 a avut o eficiență limitată, iar o serie de tensiuni între membrii celor două stări nu puteau fi rezolvate prin colaborarea nobililor la prinderea, judecarea și condamnarea răufăcătorilor reclamați de sași. Observația care se poate desprinde din această persistență a ineficienței soluțiilor oferite în anii 1391, 1419 și 1429 este că funcționarea ariilor jurisdicționale autonome, respectiv a comitatelor și a scaunelor, a continuat să reprezinte o sursă de tensiune între purtătorii conștiinței regionale. Ceea ce trebuie de asemenea remarcat, este lipsa unor inițiative locale de soluționare și reflexul apelării la autoritatea centrală pentru sprijinirea părții care se considera lezată, respectiv a sașilor.

Documentele din acei ani indică nu numai acte de violență între locuitorii comitatelor și cei din scaunele săsești. În anii 1430 și 1436, secuii erau acuzați de acțiuni vătămătoare comise împotriva nobililor și a sașilor. În 19 iulie 1430, regele Sigismund îl informa pe voievodul Ladislau Csáki că secuii se răzvrătiseră (*elatis cornibus superbiae et cervicibus proterviae extensis*) și distruseseră prin incendiere mai multe sate ale nobililor, pe care, ulterior, după

---

⁸ *Ibidem*, p. 395. „[...] quomodo nonnulli forent populi et iobagiones nobilium et alterius status possessionatorum hominum predictarum partium nostrarum Transsilvanarum, qui ipsos nostros Saxones dictarum septem sedium Saxonicalium his novissime transactis temporibus per nonnulla incendia seu domorum combustiones hominumque verberationes seu interemptiones, spoliationes, invasiones, minarum impositiones, rerum et bonorum ipsorum subtractiones, ecclesiarumque et molendinorum disruptiones et abolitiones, necnon aliarum diversarum iniuriarum ac damnorum et nocumentorum illationes impedivissent, molestassent, aggravassent, perturbare et damnificare non cessarent etiam de praesenti, in ipsorum Saxonum nostrorum grande praeiudicium detrimentumque et periculum iacturam manifestam”.

ștergerea semnelor de hotar, le ocupaseră. Regele instruisese pe comiții secuilor Ioan și Mihail Jakcs de Cășeiu să ancheteze știrile despre faptele respective și să-i prindă și judece pe cei responsabili. Întrucât se aștepta ca secuii să opună rezistență, regele porunca voievodului ca împreună cu toți oamenii săi și cu sașii care primiseră un mandat din partea regelui, să fie pregătiți să acorde de îndată și fără întârziere sprijin comiților secuilor pentru reprimarea *dictorum Siculorum protervia et rebellione*⁹. Distrugerea unor proprietăți nobiliare nu a generat nici în cazul nobililor inițierea unor contacte cu comunitatea secuilor, ci soluționarea a fost căutată tot prin intermediul autorității regale care a însărcinat pe comiții secuilor cu anchetarea și tragerea la răspundere a vinovaților pe cale juridică. Având în vedere punctul principal al actelor de unire ale stărilor din 1437 și 1438, trebuie să observăm și implicarea sașilor și a voievodului Transilvaniei în acordarea sprijinului militar pentru reprimarea eventualei opoziții a secuilor față de ancheta comiților secuilor.

Următorul caz este menționat în 22 ianuarie 1436, când regele Sigismund porunca comitelui secuilor Mihail Jakcs de Cășeiu să ancheteze și să pedepsească pe secuii care comiseseră acte de violență, vătămări și prădăciuni împotriva sașilor din Rupea. Monarhul atrăgea atenția comitelui că avea datoria de a-i proteja și apăra pe sași, iar dacă-i va favoriza pe secuii și nu ar pune în aplicare dispoziția regală, comitele însuși urma să fie pedepsit¹⁰.

O altă problemă care a revenit în prim-planul preocupărilor regelui Sigismund a fost cea a uzurpării străngerii dijmelor episcopului Transilvaniei de către nobilii ardeleni. Această chestiune făcuse obiectul unei reglementări adoptate de nobili împreună cu voievodul, vicevoievodul și episcopul Transilvaniei, la 4 mai 1394, la Sântimbru, ca urmare a unui mandat regal care solicitase părților să rezolve problema reclamată de reprezentanții episcopiei¹¹. Se pare că în cele aproape patru decenii care s-au scurs până în 1432, interesele financiare ale nobililor i-au determinat să se folosească de mijloace de presiune aflate la îndemână, pentru a forța pe reprezentanții bisericii să lase pe seama lor colectarea dijmelor de pe domeniile nobiliare. În 11 aprilie 1432, regele Sigismund porunca nobililor și proprietarilor de pământ ardeleni să nu mai pună piedici capitlului ardelean în strângerea

---

⁹ *Ibidem*, p. 405-406. „[...] si et dum necesse fuerit vosque per dictos comites Siculorum nostrorum fueritis requisiti, statim et sine mora vos cum universis vestris gentibus necnon omnibus Saxonibus partium nostrarum Transilvanarum praedictarum, quibus etiam serie aliarum literarum nostrarum scripsimus et mandavimus in subsidium ipsorum comitum Siculorum nostrorum illac quo necesse fuerit pro reprimenda dictorum Siculorum protervia et rebellione pariter cum ipsis comitibus Siculorum procedere et proficisci debeatis”.

¹⁰ *Ibidem*, p. 594. „Quoniam forsitan praefatorum Siculorum favore allectus praedictis nostris mandatis contrafeceris ex tunc teneas pro constanti, quod praedictis nostris Saxonibus providebimus, quod eisdem super praetactis iniuriis satisfactio impendatur teque poenitebit, premissa nostra in hac parte contempsisse praecepta atque mandata?”.

¹¹ Popa-Gorjanu 2015, p. 308.

dijmelor din grâne și vin. Potrivit plângerii adresate regelui de capitlul din Alba Iulia, sub amenințarea pierderii capului și a averii, nobilii interziseseră iobagilor lor să permită accesul la fântânile cu apă și să vândă merinde ori să-i găzduiască pe reprezentanții capitlului trimiși pentru strângerea dijmelor. Aceste greutăți avantajaseră pe nobili, care astfel obținuseră ilegal și cu silnicie strângerea dijmelor, plătind capitlului sumele stabilite de ei înșiși¹². Textul poruncii regale cuprinde dojeni la adresa nobililor pentru ignorarea mandatelor regelui și a sancțiunilor bisericești¹³. Invocând calitatea lui de protector al Bisericii, regele porunca nobililor să pună capăt practicilor care împiedicau pe strângătorii dijmei în desfășurarea activităților și să restituie capitlului dreptul de a arenda această afacere oricui dorește. Nobilii erau obligați să le îngăduie iobagilor lor să vândă merinde și să ofere găzduire însărcinaților capitlului la un preț corect¹⁴. Voievodul Ladislau Csáki și vicevoievodul erau însărcinați să supravegheze respectarea poruncii regale de către nobili și să-i constrângă la punerea în aplicare a acestei hotărâri. Reglementarea regelui a impus nobililor ardeleni renunțarea la practicile ilegale prin care își însușiseră veniturile din dijme bisericești. Așa cum menționează documentul regal, monarhul intenționa să prevină repetarea unui obicei rău (*consuetudinem malignam*) și să restabilească regulile favorabile Bisericii, ale cărei venituri se diminuaseră.

Nu a fost singura reglementare regală care căuta să pună capăt unor practici care micșoraseră veniturile clerului din dijme. O dispoziție regală specială privind strângerea dijmei din vin în pertinențele Cetății de Baltă a fost trimisă de rege voievodului Ladislau Csáki, înainte de 26 iulie 1434. Ladislau Ziluasi reclamase pe seama capitlului din Alba Iulia pierderile înregistrate de

---

¹² Gündisch 1937, p. 458-459. „[...] *universis et singulis nobilibus et alterius cuiusvis status possessionatis hominibus in partibus nostris Transilvanis [...] dum iidem domini exponentes huiusmodi eorum decimas pro se exigere et congregare vellent, eosdem et ipsorum decimatores ab usu aquae puteorum in dictis vestris possessionibus existentium iobbagionesque vestros a victualium et hospitiorum ipsis exponentibus et suis decimatoribus necessarium datone et administratione sub poenis capitum ac ammissionis universorum bonorum suorum ipsis iniectis prohiberetis [...]*”.

¹³ *Ibidem*, p. 459. „[...] *strictissima nostra regalia vobis iam saepe saepius superinde iniuncta mandata censurasque ecclesiasticas contra vos ratione praevia latas non curantes in hac parte, sed huiusmodi decimas invitis ipsis dominis capitulo vosmet minus iuste et potentialiter reciperetis in arendam et pro eisdem decimis ipsis dominis quid[quid] velletis solveretis*”.

¹⁴ *Ibidem*. „[...] *nolentes huiusmodi vestras sinistras praeconceptas cupiditates in detrimentum ecclesiarum dei et in dispendium animarumstrarum ut praedicitur cedentes, ne in consuetudinem malignam redundarent, peramplius tollerare sed eisdem regio remedio volentes obviare, fidelitati vestrae firmo nostro regio sub edicto praecipimus et aliud omnino habere nolentes mandamus, quatenus abiectis praemissis vestris sinistris praeconceptis cupiditatibus praedictas decimas de vestris possessionibus annotatis dominis provenire debentes eosdem quibuscumque hominibus locare et arendare aut si voluerint pro se ipsis libere, pacifice et absque omni impedimento exigere comportare et congregare ac per iobbagiones vestros victualia pro condigno pretio ac hospitium ipsis ac eorum decimatoribus necessaria dare et administrare permittatis [...]*”.

capitlu la încasarea dijmei din vinuri, ca urmare a unei înlesniri acordate producătorilor de vin sași din satele ținând de Cetatea de Baltă, cărora, voievodul Nicolae Csáki (probabil între 1415 și 1426, când a fost voievod a doua oară)¹⁵ le-a permis ca la culesul viilor să nu mai dea sau să plătească dijma din vin la locul încasării dijmelor, ci să păstreze mustul de dijma în vasele lor și numai să notifice pe strângătorii de dijma¹⁶. Potrivit reclamației, practica aceasta a provocat pierderi capitlului, astfel că regele a poruncit voievodului și vicevoievodului în funcție să abroge respectiva înlesnire și să notifice pe greavii și primarii sași din pertinențele Cetății de Baltă că trebuie să pună capăt obiceiurilor lor cu privire la plata dijmei din vin și să transporte vinul aferent dijmei la locul de încasare¹⁷.

Un aspect care a revenit în mod repetat în atenția autorităților provinciale a fost colaborarea celor trei stări în acțiuni militare combinate în cursul primelor decenii ale secolului al XV-lea. Așa cum am scris mai sus, cel puțin cinci dispoziții din anii 1417, 1426, 1430, 1433 și 1436 au conturat pași de urmat.

Cel mai timpuriu exemplu se referă la o nemulțumire a sașilor față de pretențiile nobililor ardeleni ca locuitorii a patru sate să vină la oaste în banderiu nobiliar, în pofida tradițiilor și obiceiului lor de a sluji alături de oastea sașilor. În 16 mai 1416, din Londra, regele Sigismund porunca voievodului Nicolae Csáki să verifice dacă se adeverește plângerea sașilor din cele șapte scaune că oaspeții și locuitorii din patru sate aparținând mănăstirii Igrış, anume din Cenade, Mănărade, Apoșu (villa Abbatis) și Soroștin fuseseră obligați de nobili să trimită ostașii lor în steagul nobililor, deși obiceiul lor era să slujească militar în banderiu sașilor. Regele afirma intenția lui de a respecta drepturile și cutumele sașilor și solicita voievodului să permită în continuare locuitorilor celor patru sate să slujească în oastea sașilor¹⁸. Intervenția

¹⁵ Pall 1956, p. 504; Engel 1996, p. 14.

¹⁶ Gündisch 1937, p. 529. „[...] exhibuit nobis quasdam literas serenissimi domini nostri imperatoris praeceptorie nobis loquentes, in quibus sua serenitas nobis et egregio Lorando vicevavoda nostro mandat sub edicto firmissimo et praecipit tali modo, quod quamvis quondam Nicolaus de dicta Cbaak olim similiter vavoda, dominus et genitor noster, quodam tempore vindemiationis ex instigatione quorundam vobis commiserit et indulserit, ut decimas vinorum ex vineis vestris dictis dominis de capitulo provenientes non in locis foliatorum solveretis et extradaretis, sed relinqueretis easdem in vineis vestris et notificaretis solummodo decimatori, mustum decimae in vestris vineis reliquisse?”.

¹⁷ Ibidem. „[...] ipsa imperatoria maiestas, nolens ipsos dominos in hac parte damnum pati, mandat, ut praefertur, nobis et committit, ut consuetudinibus vestris in administratione praefatarum decimarum vinorum vestrorum hactenus observatis prorsus et per omnia mutatis et abiectis universas decimas eorundem vinorum vestrorum dictis dominis provenientes ad loca foliatorum per eosdem dominos aut decimatores eorum in medio vestri errigendorum per vos apportari et extradari facere deberemus, arctius vos ad id compellendo?”.

¹⁸ Ibidem, p. 17. „[...] pro parte [...] universorum et singulorum Saxonum septem sedium Saxonicalium earundem partium nostrarum Transiluanarum maiestati nostrae exponitur gravi sub querela, quod quamquam universi hospites et populi in possessionibus abbatae ecclesiae de Egres, Munera, Chanaad, villa

monarhului pentru a aplana o neînțelegere privind organizarea militară între comunitățile sașilor și nobililor semnalează incapacitatea celor două comunități de a rezolva prin negocieri sau înțelegeri directe astfel de cazuri. Inițiativa nobililor de a încălca obiceiurile celor patru sate, pentru a înrola pe locuitorii lor în corpul militar al comitatelor, a stârnit opoziția comunității săsești care a obținut câștig de cauză din partea regelui.

Comunitatea sașilor a fost însă constrânsă de prădăciunile unei bande de răufăcători, pe care nu reușea să o respingă, să solicite și asistență militară din partea vicevoievodului Transilvaniei, la mai puțin de un an de la cazul pomenit mai sus. În 26 aprilie 1417, Lorand Lépes, vicevoievodul Transilvaniei, răspundea în scris unei solicitări a juzilor și juraților orașului Sibiu și a fruntașilor celor șapte scaune cu privire la acordarea ajutorului militar în combaterea unor răufăcători al căror căpitan era un anume Kardosyanos, care făcea prădăciuni în teritoriul sașilor¹⁹. În scrisoarea trimisă sibienilor, vicevoievodul declara în numele său și al voievodului că sunt pregătiți să vină în apărarea sașilor și îi anunța că își convocase familiarii la Sântimbru, în data de 30 aprilie. El solicita sașilor să-și trimită împuterniciții tot în aceeași localitate, pentru a pregăti acțiunile de sprijin în teritoriul sașilor. Faptul că a chemat la acea întâlnire numai pe familiarii săi, sugerează că nu putea fi vorba de o mobilizare a nobilimii din comitate, ci de o acțiune limitată care avea în vedere neutralizarea unui grup nu prea numeros²⁰. Merită remarcată promptitudinea răspunsului dat de vicevoievod, cu atât mai mult cu cât, în anul 1437, el a fost inițiatorul unirii frățești în momentul în care nobilii aveau nevoie de sprijin militar din partea sașilor.

Îngrijorat de riscurile pierderii Țării Românești și căderea ei în sfera de influență otomană, regele Sigismund s-a grăbit să vină în sprijinul domnului

---

Abbatis et Soristen [...] tempore exercituali ab olim sub eorundem Saxonum nostrorum banderio exercituari procedere et ad nostrum exercitum una cum ipsis, dum opportunum fieret, contribuere sint assueti [et debu]erint tam de iure quam de laudabili consuetudine, tamen nunc nobiles earundem partium Transsilvanarum praedictos hospites et populos praedictarum quattuor villarum ad exercituandum sub banderio ipsorum astringere et compellere niterentur in praeiudicium ipsorum et gravamen?

¹⁹ *Ibidem*, p. 34. „*Viri circumspecti fratres et amici nostri honorandi, hodie habuimus literas vestras, in quibus enodatis gravi cum querela, quomodo pro nunc validi malefactores et spoliatores insurrexissent multa mala et spolia maxima machinando et semper potius vestra nationem quam alias nationes soliti essent devastare, quorum capitaneus principalis esset Kardosyanos. Unde implorantes nos, ut in persona domini nostri vaivodae cum nostro auditorio [sic], in original este „adiutorio?” (MOL, colecția de fotografii, DF 244669) a praedictorum aemulorum vestrorum invastatione vos tueri et defensare vellemus, scientes quod dominus noster vaivoda et in eius persona nos ad servitia regalia fuimus prompti et parati et sumus de praesenti, et etiam ad protegendum vos ab huiusmodi aemulorum vestrorum devastatione iuxta totum posse nostrum offerimus promptum et paratum?*”

²⁰ În istoriografia din secolul XIX se credea că acest episod s-a petrecut în anul 1437, ținând de răscoala de la Bobâlna, dar editarea atentă a documentului arată că a fost vorba de fapt de evenimente petrecute cu două decenii mai devreme. Documentul a fost datat în 1417.

muntean. De altfel, din noiembrie 1426 și până în iulie 1427, el s-a aflat în sudul Transilvaniei și la un moment dat chiar la Câmpulung, organizând operațiuni militare²¹. În 5 noiembrie 1426, regele Sigismund de Luxemburg emitea decizii de organizare militară adresate tuturor stărilor ardelenice cu privire la măsurile de sprijinire a domnului Țării Românești, Dan al II-lea. Regele hotăra să acorde un sprijin financiar constând din plata lunară a 100 de călăreți și a 900 de pedestrași, cu sume de câte un perper pe zi pentru călăreți și un perper pe zi pentru trei pedestrași. Scrisoarea regală era adresată căpitanilor detașamentelor trimise pe lângă domnitorul Dan al II-lea, sași din Sibiu, dar printre dispozițiile date era anunțată și intenția regelui de a se încheia o înțelegere între căpitaniii sașilor, ai nobililor și ai locuitorilor din zona Brașovului cu privire la binele comun²². Regele mai anunța că prin alte scrisori ale sale solicitase nobililor, secuilor, sașilor, orașelor și districtelor din Transilvania să-și trimită fără întârziere forțele (*gentes ipsorum exercitiales*) în ajutorul lui Dan al II-lea²³. Acțiunile militare au afectat în primul rând comunitățile aflate în imediata vecinătate a Țării Românești care au fost expuse direct amenințării invaziilor. Curând a devenit necesar ca regele să intervină pentru a organiza participarea la cheltuielile de apărare și distribuirea acestora în interiorul Transilvaniei.

Astfel, în 24 februarie 1433, regele Sigismund poruncea orașelor regale Cluj și Bistrița să contribuie la susținerea cheltuielilor de apărare efectuate de cele șapte scaune, care, în cursul anului 1432, plățiseră 2000 de oameni care să păzească și să închidă drumurile din munți între Făgăraș și Hațeg pentru a preveni atacurile otomane. Nefiind expuse direct amenințării invaziilor otomane, cele două orașe refuzaseră să contribuie la susținerea eforturilor respective, ceea ce a necesitat intervenția regelui și reglementarea obligației lor de a participa și susține acele cheltuieli alături de sașii din cele șapte scaune²⁴.

²¹ Engel 2005, p. 121-122; Engel 2006, p. 261.

²² Gündisch, 1937, p. 260. „*Item quia nos vobiscum et universitate partium nostrarum Transilvanarum certos tractatus commune bonum concernentes habere volumus, pro eo fidelitati vestrae committimus seriose, quatenus vos Jacobe magister civium personaliter cum aliquibus potioribus capitaneis Saxonum et nobilium ac gentium Brassoviensium consiliis, qui vobis experti et ad huiusmodi tractatus ingenii maturiores esse videbuntur, demptis tamen Johanne Gereb et Andrea indice civitatis nostrae Cibiniensis, quos in capitaneos et duces speciales gentium nostrarum exercitiales nobilium videlicet et Saxonum duximus praeferendos, ad nostram maiestatem in dictas partes Transilvanas ubi nos audieritis fore constitutos, venire debeatis sine mora*”.

²³ *Ibidem*, p. 260-261.

²⁴ *Ibidem*, p. 494. „[...] *pro quibus quidem exploraturis necnon vigiliis et reclusionibus dictarum viarum et stratarum faciendis vos in medium ditorum Saxonum nostrorum septem sedium nullam opem et operam nullumque contributionis subsidium facere et exhibere voluissetis nec etiam velletis in futurum eisdem exinde auxiliari et cooperari, quod in ipsorum querulantium praeiudicium et gravamen cedit manifestum [...]*”.

Coordonarea eforturilor de apărare la nivelul Transilvaniei a revenit împăratului Sigismund, în strânsă legătură cu voievodul, vicevoievodul, comitele secuilor și episcopul Transilvaniei, care, la rândul lor, cooperau cu comunitățile din Sibiu și Brașov. Astfel, în 31 august 1436, episcopul George Lépes, comitele secuilor Mihail Jakcs și vicevoievodul Lorand Lépes anunțau autoritățile și pe locuitorii Brașovului și ai districtului Bârsei în legătură cu discuțiile purtate cu trimișii brașovenilor cu privire la ordinele primite de la împăratul Sigismund pentru mobilizarea militară în sprijinul domnului Vlad Dracul al Țării Românești. Cei trei demnitari puneau în vedere comunității brașovene să transmită până în 2 septembrie planurile lor în legătură cu mobilizarea oștii²⁵.

În preajma izbucnirii răscoalei de la Bobâlna, care a precipitat încheierea unirii celor trei stări privilegiate ale Transilvaniei, observăm rolul esențial în gestionarea problemelor administrative, militare sau juridice ce revenea dregătorilor regali principali, voievozii, vicevoievozii, comiții secuilor și episcopul Transilvaniei. Regele însuși s-a interesat și a încercat să soluționeze reclamații ale clerului sau sașilor împotriva nobililor ori ale sașilor și nobililor împotriva secuilor. Ceea ce trebuie să remarcăm este absența unor inițiative sau funcționarea unor mecanisme de cooperare între cele trei stări privilegiate și coordonarea activităților comune fără implicarea monarhului sau a dregătorilor regali. Din acest motiv, este cu atât mai semnificativă încheierea înțelegerilor dintre răsculați și nobili în anul 1437.

Cauzele și desfășurarea răscoalei de la Bobâlna au fost examinate de multă vreme în istoriografie. Lucrările mai vechi ale lui Ștefan Pascu, David Prodan sau Ludovic Demény au adus lămuriri importante cu privire la acele evenimente²⁶. Eșuarea tentativei de zdrobire a răsculaților de către forțele voievodului Transilvaniei a obligat pe nobili să accepte negocierea și încheierea primei înțelegeri consemnate în 6 iulie 1437 de către conventul Cluj-Mănăstur. Ceea ce este de remarcat din perspectiva identității regionale, este faptul că a fost o înțelegere, este adevărat temporară, încheiată între locuitorii Transilvaniei, fără participarea directă a regelui sau a dregătorilor regali. Cele două tabere au ajuns, prin medierea unor nobili și oameni cinstiți, la încetarea ostilităților și la unirea păcii și înțelegerii (*talis pacis et concordie*

---

²⁵ *Ibidem*, p. 612. „*Quia feria quarta proxime preterita e vestri medio in totius vestre universitatis legationibus quibusdam, certis personis coram nobis constitutis, sicuti oretenus explicaverimus literas domini nostri imperatoris gratiosissimi, vigore quarum et auctoritate in eisdem intereserta exercituantium morem de nostris vel nostrum alterius commissionibus assurgere debetis nobis in specie repraesentare [...] notabilibus adeo vestris intentionibus expertos, huc ad nos transmittere debeat ut finali conclusionem super levationem praesentis exercitus e vestri medio pro succursu domini Wlaad vaivode partium Transalpinarum fiendam [...]*”.

²⁶ Pascu 1957, *passim*; Demény 1960, *passim*; Prodan 1967, p. 3-11.

devenissent unionem)²⁷. Clauza prin care răsculații afirmau că acțiunea lor nu a fost o rebeliune împotriva stăpânilor de pământ sau a clerului și nici nu au vrut să le provoace vătămări, nici nu vor încerca așa ceva pe viitor, precum și promisiunea de credință față de Dumnezeu și dreptatea lui, față de Biserică, de sfânta coroană și față de Sigismund și a drepturilor regale, avea probabil rostul de a contrazice acuzațiile ce ar fi putut fi aduse acțiunilor lor²⁸. A doua înțelegere, adeverită în 10 octombrie 1436, de conventul Cluj-Mănăstur, fusese încheiată la Apatiu, în 6 octombrie, cu concursul comiților secuilor Mihail Jacks și Henric Tamási și al vicevoievodului Lorand Lépes²⁹.

Aceasta fusese precedată de încercările nobililor de a primi întăriri din afara Transilvaniei, care însă au eșuat. În 6 august 1437, comitele de Timiș, Ștefan Rozgony, scria nobililor ardeleni că nu poate să-l trimită pe alesul Pancrațiu de Liptovia la ei, conform înțelegerilor încheiate, deoarece comitele se pregătea să dea ajutor militar despotului Ștefan Lazarevici, împotriva forțelor sultanului care atacaseră Serbia. Comitele promitea să-l trimită pe Pancrațiu în Transilvania după respingerea otomanilor din Serbia³⁰. Îi mai anunța că împăratul Sigismund urma să se întoarcă în Ungaria și va veni în apărarea părților de sud ale regatului și a nobililor ardeleni³¹.

---

²⁷ Demény 1960, p. 99. „*Tandem omnipotentis dei annuente Clementia ex eorumdem Nobilium ac Regnicolarum seu populorum universitatibus certorum certorum [sic!] deum timentium Nobilium et proborum virorum, per gratiam spiritus sancti illustris cordibus ad faciendam pacem inter partes se apponentium mitigatis, et sedatis ipsius Belli certiminibus, ad talis pacis et concordie devenissent unionem, quod se mutuo et eorum alterum, super universis et quibuslibet interfectionibus sanguinum effusionibus ac mutilationibus, dimembrationibus, ceterorumque malorum generibus per eos sibi ipsis alternatim factis, et irrogatis expeditos, quitos et per omnia absolutos [...]*”.

²⁸ *Ibidem*, p. 99. „*Deo et eius Justitie, ac sancte matri ecclesie, sacroque sancte Corone, nec non Serenissimo Domino ipsorum naturali, Domino Sigismund obei gratia romanorum Imperatori semper Augusto, ac Hungarie, Bobemie, Dalmatie, Croatie etc. Regi, Iuribusque regalibus in nullo preiudicare intendentes, sed omni fidelitate servata solum libertates ipsorum dudum a sanctis regibus concessas, nunc vero diversis superinductis abusivis novitatibus oppressas et omnino abollitas, reassumere satagentes laborassent, ipsi Incole regni ipsorumque dominis ipsis scilicet Nobilibus seu ecclesiasticis personis et in quacunque dignitate constitutis et preeminentibus rebellare, et in aliquo contraire eiusque nocere noluisse, immo nec attemptarent in futurum [...]*”.

²⁹ *Ibidem*, p. 106-107. „*[...] venientes exhibuerunt, et presentarunt nobis quoddam registrum clausum super dispositione ac unione pacis inter universitatem dictorum Nobilium, nec non Capitaneos, et universitatem populorum, totamque communitatem rusticorum celebrate factis certis Sigillis magnificorum Mychaelis Jaks de Kvsal, et Henrici de Thamasy Comitum Siculorum, ac Egregy Lorandi Lépes de Varoskezi vicevayvode Transsilvanensis consignatum [...]*”.

³⁰ Pancrațiu de Liptovia a fost un familiar al reginei Barbara. Între 1434 și 1436 era castelan al cetății Blatnica, în comitatul Turóc, azi Turiec, în Slovacia (Engel 1996, p. 282).

³¹ *Ibidem*, p. 636. „*Sed postquam inimicos crucis Christi de regno Rascie epellimus illico dictum Pangracium in medium vestri iuxta vestra voluntatem mittere curabimus. Has etiam novitates vobis significare possumus, quomodo serenissimus dominus noster imperator Romanorum in brevi ad regnum suum Hungariae revertetur et consequenter huc ad istas partes necnon ad defendendum vos descendet?*”.

Unirea de la Căpâlna a fost încheiată la 16 septembrie 1437 în cursul unei adunări a nobililor, a celor șapte și două scaune săsești și a sașilor din Bistrița, precum și a reprezentanților scaunelor secuiești, prezidată de vicevoievodul Lorand Lépes și de comiții secuilor Mihail Jakcs și Henric Tamási. Vicevoievodul a consemnat condițiile asumate de părți în documentul întărit cu sigiliul său. S-a rânduit ca nobilii, sașii și secuii să încheie o unire frățescă pe care părțile s-au angajat să o respecte, jurând pe cruce³². Au făcut jurământ de credință veșnică împăratului Sigismund, precum și că vor lupta uniți împotriva oricărui dușmani ai regatului. A fost inserată totuși condiția ca în cazul în care regele Sigismund ar porni o acțiune împotriva vreunui din cele trei părți, celelalte două să o sprijine numai prin cererea smerită de milostivire³³. Această limitare a funcționării unirii frățești a celor trei comunități privilegiate urmărea să garanteze că acestea nu se vor coaliza pentru a opune rezistență autorității regale sau dregătorilor. Celelalte clauze se refereau la condițiile mobilizării oștilor, ale procurării alimentelor din localitățile din preajma taberei militare, precum și la pedepsirea celor care ar fi ridicat prețurile la alimente. Erau prevăzute apoi pedeapsa capitală pentru oștenii care, găzduiți pe timp de iarnă în locuințele orașenilor, ar fi săvârșit abuzuri împotriva gazdelor lor. S-au prevăzut apoi termenele pe care trebuiau să le respecte părțile atunci când era solicitată acordarea ajutorului militar. De asemenea, s-au angajat prin jurământ să ștergă orice motive de gâlceavă și dușmănie între nobili, sași și secui, pe de-o parte, și episcopul George Lépes, de cealaltă parte. Părțile au decis, de asemenea, ca neînțelegerile dintre ele să fie rezolvate pe cale juridică³⁴.

Confirmată de dregătorii regali, unirea frățescă viza rezolvarea unor probleme stringente de ordin militar, evidențiate de dificultățile întâmpinate în timpul ciocnirilor dintre forțele voievodului și comiților secuilor cu țărani răsculați. Insuficiența forțelor aflate la dispoziția lor a determinat solicitarea unor trupe suplimentare de la comitele de Timiș. Răspunsul negativ al acestuia la cererea nobililor ardeleni a precedat adunarea de la Căpâlna, în care s-a adoptat decizia de unire a celor trei stări privilegiate și condițiile de respectat în acordarea sprijinului militar. Incluziunea unei limite a funcționării unirii celor trei grupuri exprimă și o ezitare a dregătorilor regali față de efectuarea acestui pas politic. În raport cu autoritatea regală, părțile unirii frățești puteau

³² Gündisch 1937, p. 638. „[...] in oppido Capolna congregati et constituti eramus, arduas causas harum partium tractaturi, inter praedictos nobiles ac Saxones et Siculos talem fraternam disposuimus unionem tactoque ab his dominicae crucis signo iuramento proclamato aevo tempore iuraverunt observare”.

³³ *Ibidem*, p. 639. „[...] tali tamen conditionem, ut dum et quando invictissimus princeps et dominus noster Sigismundus [...] rex alicuius voluntatis vel actionis versus harum trium partium ut puta nobilium, Saxonum vel Siculorum habere intenderet, tunc aliae duae partes non aliter nisi flexis genibus gratiam tertiae parti impetrare succurrerent nec aliud iuvamen ullomodo praestare tenerantur nec ausis in modo aliquant”.

³⁴ *Ibidem*, p. 639-640.

să-și dea ajutor numai solicitând milostivire din partea regelui, dar nu cumva să sprijine vreo acțiune de rezistență. Deși identitățile regionale ale nobilimii și sașilor au fost viguros afirmate prin acțiunile reprezentanților lor în cursul secolului al XIV-lea, trebuie să subliniem că interesele acestora nu au depășit cadrele tradiționale ale autonomiilor lor. Mai mult, nici contacte oficiale directe între sași și nobili nu observăm în cursul primei jumătăți a secolului al XV-lea. Atunci când sașii au solicitat ajutor militar împotriva bandeii lui Kardosyanos, s-au adresat vicevoievodului și voievodului Transilvaniei. De asemenea, pentru curmarea actelor violente săvârșite de locuitorii din comitate în teritoriul celor șapte scaune au fost necesare mandate regale. Atunci când comitele secuilor se aștepta să întâmpine rezistență din partea secuilor care distruseseră și ocupaseră posesiuni nobiliare, regele poruncise voievodului și sașilor să fie pregătiți să trimită ajutor comitelui. Coordonarea acțiunilor militare în sprijinul domnilor Țării Românești, Dan al II-lea și Vlad Dracul, au implicat organizarea unor activități combinate, de care s-au ocupat în anul 1426 chiar Sigismund de Luxemburg, iar mai târziu dregătorii regali și episcopul Transilvaniei.

Ca o concluzie provizorie la capătul acestei analize a materialului documentar publicat în corpusul de documente al istoriei sașilor ardeleni în secolul al XV-lea, se poate afirma că identitățile subregionale ale sașilor, nobililor sau ale districtelor și orașelor au rămas în continuare principalele forme de articulare a unor interese colective. Întrucât selecția materialului documentar din colecția *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen* a pus accentul asupra izvoarelor referitoare la sași, activitățile lor colective sunt mai bine evidențiate în raport cu cele ale nobililor sau secuilor.

Între 1404 și 1437, nobilii ardeleni nu au făcut nicio solicitare în nume colectiv. Reglementările regale din 1419 și 1429 privind prinderea și judecarea răufăcătorilor, precum și edictul regal referitor la arendarea dijmelor bisericesti din 1432 conțineau prevederi care prescriau obligații pentru această categorie și impuneau nobilimii acceptarea acțiunilor de căutare, prindere și judecare a răufăcătorilor la solicitarea sașilor sau renunțarea la strângerea dijmelor din propriile sate în beneficiul Bisericii. În cazul secuilor avem prea puține date în acest moment pentru a putea face afirmații în legătură cu activitățile colective ale comunității lor. Completarea tabloului necesită consultarea materialului documentar publicat și inedit referitor la comitate și la scaunele secuiești, un obiectiv pe care îl vom aborda într-o etapă viitoare a cercetării.

The Regional Identity and the Unions of the Transylvanian Estates during the First Half of the Fifteenth Century

(Abstract)

This study examines the collective activities of the Transylvanian estates, namely the nobles, the Saxons and Szeklers, during the first four decades of the fifteenth century. The research continues previous analyses focusing on the development of the regional identity of Transylvanian nobility in the fourteenth century. In 1437 and 1438, during the uprising of the tenant peasants in northwestern Transylvania, two agreements between the community of tenant peasants and the community of nobles of Transylvania were negotiated and signed. Although many historians regarded the agreements as a pretext for winning time by the nobility and tended to minimize their importance due to their short lives, they nevertheless represented significant instances of instrumental regional identity in which two Transylvanian communities tried to fix their differences. Other significant developments occurring during the peasant uprising was the first signing of the political unions between the nobles, Saxons and Szeklers. In the sixteenth century, the *unio trium nationum* became a principle of the political collaboration of the three estates. However, during the first half of the fifteenth century, the cooperation of the privileged estates depended on the mediation of royal dignitaries. Although royal dignitaries such as the voivode, deputy voivode and counts of Szeklers acted as intermediaries between the king and the political estates, an official statute regarding the collaboration of the privileged estates was not created before 1437. Various royal decrees or orders attempted to solve issues occurring in the interactions between the nobility, Saxons, and Szeklers. In these interactions the king was approached with petitions or claims by representatives of one estate or the clergy, demanding redress of grievances arising from abuses made against their interests by other parties. The king ordered various measures in order to satisfy the grievances brought to his attention. There is no indication in the document record of direct contacts or attempts to solve such issues directly, without appealing to the monarch or his dignitaries in Transylvania.

Abrevieri bibliografice

- Demény 1960 - Ludovic Demény, *Textele celor două înțelegeri încheiate în 1437 între răsculați și nobili, după documentele originale*, în *StRI*, XIII/1, 1960, p. 91-112.
- Engel 1996 - Pál Engel, *Magyarország világi archontológiája 1301-1457*, Budapest, 1996.
- Engel 2005 - Pál Engel, *Királyok és királynék itineráriumai (1382-1437)*, editor Norbert C. Tóth, Budapest, 2005.
- Engel 2006 - Pál Engel, *Regatul Sfântului Ștefan. Istoria Ungariei medievale. 895-1526*, ediție îngrijită de Adrian Andrei Rusu și Ioan Drăgan, Cluj-Napoca, 2006.
- Gündisch 1937 - Gustav Gündisch (ed.), *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, Vierter Band, 1416-1437, Hermannstadt, 1937.
- MOL - Magyar Országos Levéltár. Budapest.

Identitatea regională și unirile stărilor privilegiate ardelenice

- Pall 1956 - Francisc Pall, *Cronologia documentelor privind Transilvania (sec. XI-XV), Anexa II*, în *Documente privind istoria României*, vol. I, *Introducere*, București, 1956, p. 498-507.
- Pascu 1957 - Ștefan Pascu, *Bobîlna*, București, 1957.
- Popa-Gorjanu 2011 - Cosmin Popa-Gorjanu, *Identitatea regională și nobilimea ardeleană în secolul al XIV-lea*, în *AUASH*, 15/I, 2011, p. 75-96.
- Popa-Gorjanu 2015 - Cosmin Popa-Gorjanu, *Identitatea regională și nobilimea ardeleană la sfârșitul secolului al XIV-lea și începutul secolului al XV-lea*, în *Terra Sebus*, 7, 2015, p. 301-313.
- Prodan 1967 - David Prodan, *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea*, București, 1967.

Cuvinte-cheie: identitate regională, Transilvania, nobilime, sași, secui.

Keywords: regional identity, Transylvania, nobility, Saxons, Szeklers.

LISTA ABREVIERILOR

ActaMN	- Acta Musei Napocensis. Cluj-Napoca.
ActaMP	- Acta Musei Porolissensis. Muzeul Județean de Istorie și Artă Zalău.
ADB	- Allgemeine Deutsche Biographie. Verlag Duncker & Humblot. Leipzig.
AÉ	- Archaeologiai Értesítő a Magyar régészeti, művészettörténeti és éremtani társulat tudományos folyóirata. Budapest.
AHA	- Acta Historiae Artium. Akadémiai Kiadó. Budapest.
AI	- Artificial Intelligence. Elsevier. Amsterdam.
AIAC	- Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj. Cluj-Napoca (din 1990 Anuarul Institutului de Istorie „George Bariț”).
AIIAI/AIIX	- Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol” Iași. (din 1990 Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol” Iași).
AIIN	- Anuarul Institutului de Istorie Națională. Universitatea „Regele Ferdinand I”. Cluj-Sibiu, Sibiu.
AISC	- Anuarul Institutului de Studii Clasice. Cluj.
AJJ	- Arktika: jekologija i jekonomika. Institut jadernoj bezopasnosti Rossijskoj akademii nauk. Moskva.
AJN	- American Journal of Numismatics. American Numismatics Society. New York.
AJPA	- American Journal of Physical Anthropology. The Official Journal of the American Association of Physical Anthropologist. Baltimore.
AM	- Arheologia Moldovei. Institutul de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol” Iași.
AMZ	- Arheološki muzej u Zagrebu. Zagreb.
AnB	- Analele Banatului (serie nouă). Timișoara.
AnUB-I	- Analele Universității din București - Istorie. Universitatea din București.
Apulum	- Apulum. Acta Musei Apulensis. Muzeul Național al Unirii Alba Iulia.
ArchKözl	- Archaeologiai Közlemények. Pesten.
ARCS	- American Review of Canadian Studies. Association for Canadian Studies in the United States. New York.
Argesis	- Argesis. Studii și Comunicări. Muzeul Județean Argeș. Pitești.
ArhMed	- Arheologia Medievală. Reșița, Cluj-Napoca.

Lista abrevierilor

- ArhMold** - Arheologia Moldovei. Institutul de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol” Iași.
- ASS** - Asian Social Science. Canadian Centre of Science and Education. Toronto.
- Astra Salvensis** - Astra Salvensis. Cercul Salva al ASTRA. Salva.
- ASUAIC-I** - Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași (serie nouă). Secțiunea IIIe. Istorie. Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.
- ATS** - Acta Terrae Septemcastrensis. Sibiu.
- AUASH** - Annales Universitatis Apulensis. Series Historica. Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia.
- BAMNH** - Bulletin of the Alabama Museum of Natural History. The University of Alabama. Tuscaloosa.
- BCȘS** - Buletinul Cercurilor Științifice Studențești. Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia.
- BG** - Byllye Gody. Sochi State University. Sochi.
- BMS** - Bibliotheca Musei Sabesiensis. Muzeul Municipal „Ioan Raica” Sebeș.
- BOR** - Biserica Ortodoxă Română. Patriarhia Română. București.
- BpRég** - Budapest Régiségei. Budapest.
- BSNR** - Buletinul Societății Numismatice Române. București.
- Caietele CIVA** - Caietele CIVA. Asociația „Cercul de Istorie Veche și Arheologie” Alba Iulia.
- CArh** - Cercetări arheologice. București.
- Carpica** - Carpica. Complexul Muzeal „Iulian Antonescu” Bacău.
- CH** - Church History. Cambridge University Press. Cambridge.
- CN** - Cercetări Numismatice. Muzeul Național de Istorie a României. București.
- ComȘtMediaș** - Comunicări Științifice. Mediaș.
- Corviniana** - Corviniana. Acta Musei Corvinensis. Hunedoara.
- CPF** - Cahiers des Portes de Fer. Beograd.
- Cumania** - A Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezetének Évkönyve. Kecskemét.
- Dacia** - Dacia. Recherches et découvertes archéologiques en Roumanie. București, I, (1924) - XII (1948). Nouvelle série: Revue d'archéologie et d'histoire ancienne. București.
- Danubius** - Danubius. Muzeul de Istorie Galați.
- e-COM** - e-Conservation online magazine. Vila do Conde. Portugalia.
- EphNap** - Ephemeris Napocensis. Institutul de Arheologie și Istoria Artei Cluj-Napoca.

Erdély Múzeum	- Erdély Múzeum. Erdélyi Múzeum-Egyesület. Cluj-Napoca.
FVL	- Forschungen zur Volks- und Landeskunde. Sibiu.
Geopolitics	- Geopolitics. Taylor & Francis. London.
Glasul Bisericii	- Glasul Bisericii. Mitropolia Munteniei și Dobrogei. București.
GNS	- Gumanitarne nauki v Sibiri. Sibirskoe otdelenie Rossijskoj akademii nauk. Novosibirsk.
Graiul Maramureșului	- Graiul Maramureșului. Baia Mare.
HCS	- Historia y comunicación social. Departamento de Historia de la Comunicación Social de la Facultad de Ciencias de la Información. Universidad Complutense Madrid.
HHCT	- History and Historians in the Context of the Time. Academic Publishing House <i>Researcher</i> . Sochi.
HIR	- Harvard International Review. Harvard International Relations Council at Harvard University. Cambridge (Massachusetts).
IJI	- Istoriko-jekonomicheskie issledovanija. Bajkal'skij gosudarstvennyj universitet Ekonomiki I prava. Irkutsk.
IJMS	- Indian Journal of Marine Sciences. National Institute of Science Communication and Information Resources. New Delhi.
Istros	- Istros. Muzeul Brăilei. Brăila.
IV	- Istoricheskiy vestnik. Izdatelskiy dom B. B. Glinskogo. Sankt Peterburg.
IVUZ	- Izvestija vysshih uchebnyh zavedenij. Severo-Kavkazskij region. Serija: Obshhestvennye nauki. Rostov-na-Donu.
Îndrumător pastoral	- Îndrumător pastoral. Episcopia Ortodoxă Română de Alba Iulia.
JBSM	- Jahrbuch des Burzenländer Sächsischen Museums. Kronstadt (Brașov).
JeKO	- Izdatelskiy Dom ECO. Novosibirsk.
JGlassStud	- Journal of Glass Studies. The Corning Museum of Glass. New York.
JGRO	- Journal of Geophysical Research: Oceans. AGU Publications. Washington.
JHA	- Journal for the History of Astronomy. SAGE Publications (UK). London.
JHG	- Journal of Historical Geography. Elsevier. Amsterdam.
JPIPSS	- The Journal of Power Institutions of Post-Soviet Societies. Paris.

Lista abrevierilor

JRGZM	- Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums zu Mainz.
KHKM	- Kwartalnik Historii Kultury Materialnej. Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk. Warszawa.
Materiale	- Materiale și cercetări arheologice. București.
MedievArchaeol	- Medieval Archaeology. Society for Medieval Archaeology. London.
MemAntiq	- Memoria Antiquitatis. Complexul Muzeal Județean Neamț. Piatra Neamț.
MFME	- A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Studia Archaeologica. Szeged.
MMJ	- Metropolitan Museum Journal. The Metropolitan Museum of Art. New York.
MPEA	- Magyar Protestáns Egyháztörténeti Adattár. Budapest.
MTT	- Magyar Történelmi Tár. Magyar Tudományos Akadémia. Budapest.
NET	- Nurse Education Today. Elsevier. Amsterdam.
NGB	- New German Biography. Bayerische Akademie der Wissenschaften. München.
Niva	- Niva. Petrograd.
NK	- Numizmatikai Közlöny. Magyar numizmatikai társulat. Budapest.
ODIL	- Ocean Development and International Law. Taylor & Francis. London.
OK	- Orvostörténeti közlemények / Communicationes de historia artis medicinae. Semmelweis Orvostörténeti Múzeum. Budapest.
Oltenia	- Oltenia. Studii și Comunicări. Arheologie-Istorie. Muzeul Olteniei. Craiova.
Pallas	- Pallas. Revue d'études antiques. Université de Toulouse le Mirail. Toulouse.
PG	- Political Geography. Elsevier. Amsterdam.
Polar Geography	- Polar Geography. Taylor & Francis. London.
Pontica	- Pontica. Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța.
Porțile Cetății	- Porțile Cetății. Sebeș.
PR	- Polar Record. Cambridge University Press. Cambridge.
PUM	- Programm des evangelischen Unter-Gymnasium A. B. in Mühlbach. Sebeș.
RB	- Revista Bistriței. Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud. Bistrița.
Revista istorică	- Revista istorică: dări de seamă, documente și notițe. București (1925-1941).
RGI	- Revista generală a învățământului. București.

RHSEE/RESEE	- Revue historique du sud-est européen. Academia Română. București, Paris (din 1963 Revue des études sud-est européennes).
RI	- Revista de Istorie (din 1990 Revista istorică). Academia Română. București.
RIR	- Revista istorică română. Institutul de Istorie Națională din București.
RJTP	- Regional'naja jekonomika: Teorija i praktika. Finansy i Kredit. Moskva.
RMM-MIA	- Revista Muzeelor și Monumentelor. Monumente Istorice și de Artă. București.
RRH	- Revue Roumaine d'Histoire. Academia Română. București.
RSM	- Rossija i sovremennyj mir. Institut nauchnoj informacii po obshhestvennym naukam Rossijskoj akademii nauk. Moskva.
SAA	- Studia Antiqua et Archaeologica. Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” Iași.
SAI	- Studii și articole de istorie. Societatea de Științe Istorice și Filologice a RPR. București.
Sargetia	- Sargetia. Acta Musei Devensis. Muzeul Civilizației Dacice și Romane Deva.
SCB	- Studii și cercetări de bibliologie. Academia Română. București.
SCIM	- Studii și cercetări de istorie medie. București.
SCIV(A)	- Studii și cercetări de istorie veche. București (din 1974, Studii și cercetări de istorie veche și arheologie).
SCJ	- Southern Communication Journal. Southern States Communication Association. Philadelphia.
SCN	- Studii și Cercetări de Numismatică. Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” București.
SG	- Soziale Geschichte. Stiftung für Sozialgeschichte des 20. Jahrhunderts. Bremen.
SGP	- Sovetskoe gosudarstvo i pravo. Nauka. Moskva.
Signs	- Signs. Journal of Women in Culture and Society. University of Chicago Press. Chicago.
SMIM	- Studii și materiale de istorie modernă. Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” București.
SMK	- Somogyi Múzeumok Közleményei. A Somogyi Megyei Múzeumok.
Societatea de mâine	- Societatea de mâine. Cluj (1924-1945).
SPS	- Sovremennye proizvoditel'nye sily. Sovet po izucheniju proizvoditel'nyh sil, Ministerstvo jekonomicheskogo razvitiya Rossijskoj Federacii i Rossijskoj akademii nauk. Moskva.

Lista abrevierilor

- SRFJP** - Sever i rynek: formirovanie jekonomicheskogo porjadka. Institut ekonomicheskikh problem im. G. P. Luzina. Apatity.
- SS** - Sovetskij Sever. Oblastnoy Komitet Narymskogo okruga KPSS. Kolpashevo.
- StComSibiu** - Studii și comunicări. Arheologie-istorie. Muzeul Brukenthal. Sibiu.
- StComSM** - Studii și comunicări. Muzeul Județean Satu Mare.
- StRI** - Studii. Revistă de istorie (din 1974 Revista de istorie și din 1990 Revista istorică). Academia Română. București.
- SUCH** - Studia Universitatis Cibiniensis. Series Historica. Universitatea „Lucian Blaga” Sibiu.
- SVS** - Supplément de la vie spirituelle. Le Edition de Cerf. Paris.
- SympThrac** - Symposia Thracologica. Institutul Român de Tracologie. București.
- Terra Sebus** - Terra Sebus. Acta Musei Sabesiensis. Muzeul Municipal „Ioan Raica” Sebeș.
- Thraco-Dacica** - Thraco-Dacica. Institutul Român de Tracologie. București.
- Történelmi Szemle** - Történelmi Szemle. Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetének. Budapest.
- TP** - Telecommunications Policy. Elsevier. Amsterdam.
- Transilvania** - Transilvania. Centrul Cultural Interetnic Transilvania. Sibiu.
- Tyragetia** - Tyragetia. Muzeul Național de Arheologie și Istorie a Moldovei. Chișinău.
- Ungarische Jahrbücher** - Ungarische Jahrbücher. Berlin.
- VCGU** - Vestnik Cheljabinskogo gosudarstvennogo universiteta. Cheljabinskij gosudarstvennyj universitet. Chelyabinsk.
- VIZ** - Voенno-istoricheskii zhurnal. Moskva.
- VKGU** - Vestnik Kazanskogo Gosudarstvennogo Universiteta. Kazanskij (Privolzhskij) federal'nyj universitet. Kazan.
- VMZ** - Voенno-meditsinskii zhurnal. Moskva.
- VRJU** - Vestnik Rossijskogo jekonomicheskogo universiteta im. G. V. Plehanova. Rossijskij. Gosudarstvennyj universitet imeni G. V. Plehanova. Moskva.
- VSA** - Vestnik Severnogo (Arkticheskogo) federal'nogo universiteta, serija: Gumanitarnye i Social'nye Nauki. Severnyj (Arkticheskij) federal'nyj universitet imeni M. V. Lomonosova. Arkhangelsk.
- VTP** - Voprosy teorii i praktiki. Izdatelskiy Dom Gramota. Tambov.

- WI** - Die Welt des Islams. Internationale Zeitschrift für die
Forschung des modernen Islams. Brill.
- WJC** - Western Journal of Communication. Western States
Communication Association. Philadelphia.
- ZEKM** - Zhurnal eksperimental'noi i klinicheskoi meditsiny.
Novosibirskii gosudarstvennyi meditsinskii universitet.
Novosibirsk.
- ZfSL** - Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde.
Gundelsheim.